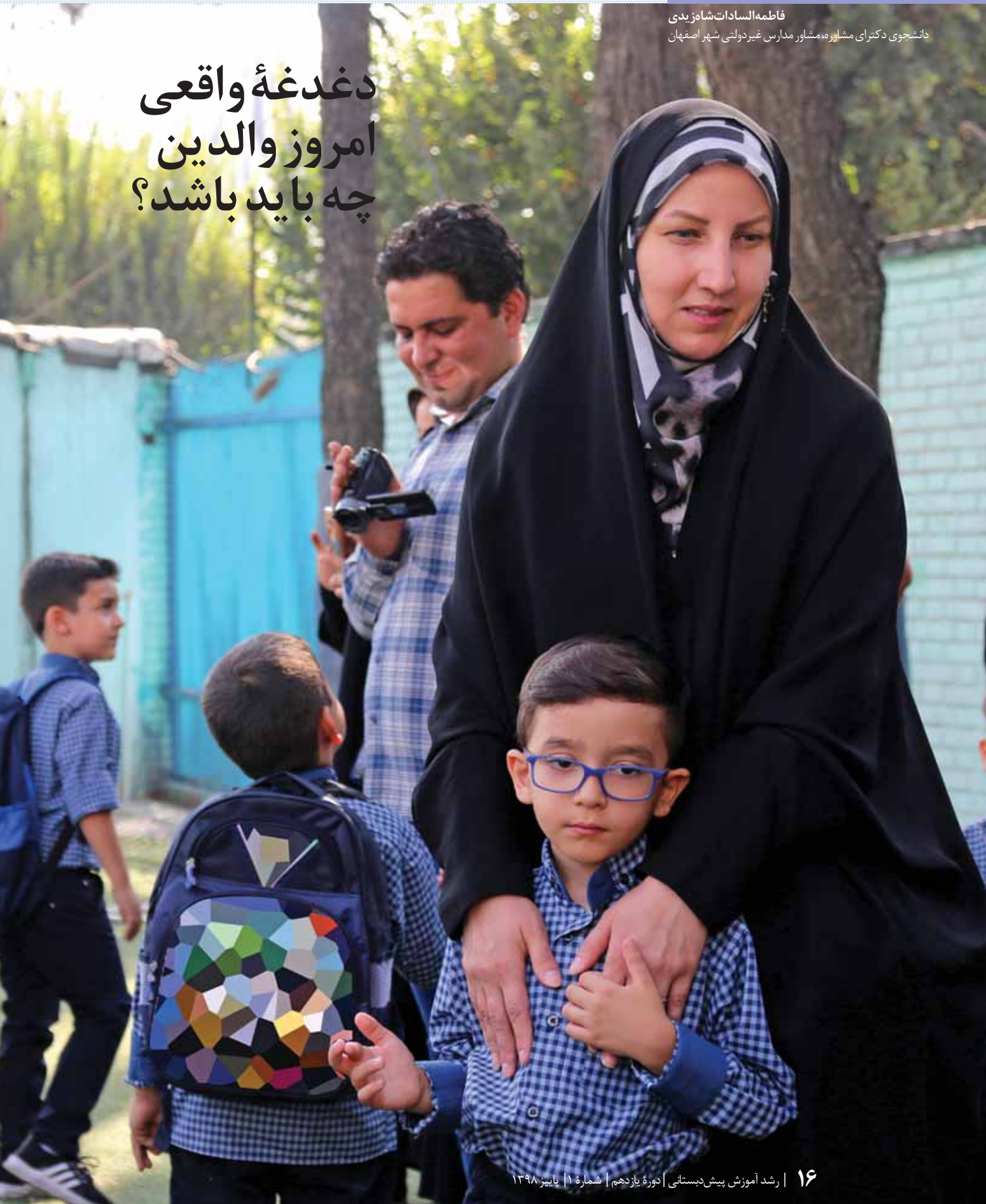

دغدغه واقعی امروز والدین چه باید باشد؟

اشاره

هنگامی که دختر و پسر از دواج می‌کنند و خانواده‌ای را تشکیل می‌دهند، آرزوی آن‌ها داشتن فرزندی سالم و صالح در آینده است. هر زوجی پس از تولد فرزندشان به دنبال آن‌اند که بتوانند آرزوهای فرزندشان را برآورده سازند و با خرید اسباب‌بازی‌ها و تهیه بهترین امکانات به تربیت فرزندشان اهتمام می‌ورزند اما گاهی مشاهده می‌شود که پس از گذر زمان و رسیدن فرزندشان به دوران نوجوانی و جوانی به این باور می‌رسند که مسیر تربیت را به اشتباه رفته‌اند و از گذشته و کرده خود متأسفانند. آن‌ها از این نکته غافل‌اند که بهترین زمان‌هایی را که فرصت تربیت داشته‌اند، به خرید اشیاء بسنده کرده‌اند و سخن پیامبر (ص) در باب تربیت را فراموش نموده‌اند که می‌فرماید: «فرزند خود را گرامی بدارید و آنان را خوب تربیت کنید تا آمرزیده شوید». روان‌شناسان به این باور رسیده‌اند که با تربیت صحیح بر مبنای دین در جامعه امروزی، کودکان در مقابل مشکلات و آسیب‌های جامعه واکنش می‌شوند؛ زیرا کودکی که از همان اوایل زندگی با اصول و مبانی تربیتی آشنا شده و در رعایت اصول، آن‌ها را در وجود خود درونی نموده باشد، در نوجوانی و جوانی برای رعایت آن‌ها با خود، خانواده و جامعه به مخالفت بر نمی‌خیزد اما گاهی والدین در نهایت محبت به فرزند خود از این امر مهم غفلت می‌ورزند و از او فردی با مشکلات روحی فراوان می‌سازند و تحویل جامعه می‌دهند. بعد می‌بینیم که این فرد چه ناهنجاری‌هایی در خانواده و جامعه به وجود می‌آورد و موجبات ناراحتی‌های بسیاری را فراهم می‌کند. لازم است خانواده‌ها بدانند آگاهی‌های دینی درست و متناسب با نیازهای کودکان نقش مهمی در سرنوشت آینده آنان ایفا می‌کند؛ زیرا اساس انسان را فکر و فرهنگ او می‌سازد و اگر این فکر و فرهنگ مبتنی بر آگاهی‌های مستند و مستدل دینی باشد، زندگی جهت دینی و الهی پیدا می‌کند. نویسنده کتاب «حقوق فرزندان در مکتب اهل‌البیت» در فصل پنجم کتاب خود در موضوع پرورش ایمان و مذهب می‌نویسد: «روزی پیامبر (ص) با دیدن بعضی از کودکان فرمودند: وای به حال کودکان آخرالزمان از دست پدرانشان. عرض شد: یا رسول الله، از پدران مشرک آن‌ها؟ پیامبر فرمودند: نه از پدران مسلمانان که چیزی از فرائض مذهبی به آنان نمی‌آموزند و اگر فرزندان بخواهند خود درصدد آموزش مسائل دینی باشند، آنان را از این امر باز می‌دارند و تنها به این دلخوش‌اند که فرزندشان بهره‌ناچیزی از دنیا به دست آورد. من از این قبیل پدران بیزارم و آنان نیز از من بیزارند».

اهداف تربیتی در جامعه اسلامی

در تربیت فرزندان آن هم در جامعه اسلامی، داشتن هدف‌های الهی بسیار مهم و تعیین‌کننده است. با نگاهی

به دیدگاه‌ها و سیره تربیتی امام علی (ع) آشکار می‌شود که در نظام تربیت اسلامی هدف نهایی از تربیت، رسیدن فرزند به مقام اطاعت و عبودیت الهی و درجاتی از نفس مطمئنه است. هدف نهایی، تربیت انسانی است که مطیع پروردگار و تسلیم در آستان او باشد. امیرمؤمنان، علی (ع) در ضمن حدیثی پیش از تولد فرزند، هدف نهایی از تربیت را به‌طور غیرمستقیم بیان کرده و به راستی آن حضرت در معیارهای تربیتی خویش بدین هدف تحقق بخشیده و فرزندان خود را با توجه به آن، تربیت نموده‌اند. مرحوم ابن‌شهر آشوب از آن حضرت نقل می‌کند که فرمود: «من از خداوند خویش طلب فرزندان زیباچهره و نیکو قامت ننموده‌ام بلکه از پروردگارم خواسته‌ام فرزندانم مطیع او باشند و از او بترسند تا وقتی با این صفات به آن‌ها نظر افکنم، مایه چشم‌روشنی من باشند». گاهی بعضی از والدین فراموش می‌کنند که هدف از داشتن فرزند و تربیت او چیست و آنجا که خدا فرزندان را وسیله آزمایش قرار می‌دهد کجاست. غافل از آنکه اگر با مشقت بسیار، تمام امکانات رفاهی را در اختیار فرزند خود قرار بدهیم ولی مبانی مذهبی را در همان کودکی به او ارائه ندهیم، نه تنها برای تربیت فرزند خود تلاشی نکرده‌ایم بلکه خود را وامدار وی قرار داده‌ایم. حضرت علی (ع) در نهج‌البلاغه می‌فرماید حق فرزند بر پدرش این است که نام نیک برایش انتخاب کند و خوب تربیتش نماید و قرآن را تعلیمش دهد، و در روایات، وظایف پدر برای فرزند را انتخاب نام نیک، ادب نیکو، تعلیم قرآن، تحصیل علم، تعلیم شنا، تیراندازی و دادن غذای حلال و ازدواج او بر شمرده‌اند. امید است که والدین با استعانت از مکتب اهل‌بیت بتوانند در تربیت فرزند، حق فرزندان را به خوبی به آن‌ها اعطا نمایند.

مفهوم‌شناسی تربیت

تربیت در لغت، به معنای پرورش دادن است که در آن نمو و زیادتی ملاحظه شده است. راغب می‌گوید: ربّ در اصل به معنای تربیت است و ربّ به‌طور مطلق فقط بر خداوند اطلاق می‌گردد که متکفل اصلاح موجودات است. در قرآن کریم، مشتقات تربیت چندین بار به‌کار رفته است، از جمله در سوره حج آیه ۵ که خداوند می‌فرماید: «زمین را خشک و بی‌حاصل می‌بینی، پس هنگامی که باران فرو می‌فرستیم جنبشی می‌خورد و رشد و نمو گیاهان در آن آغاز می‌شود» و در سوره اسراء، آیه ۲۴ فرموده است: «بگو خدایا، والدینم را مورد رحمت خود قرار ده؛ همان‌طور که آنان مرا در کودکی مورد لطف و رحمت خویش قرار دادند».

طبق نظر شهید مطهری (۱۳۷۳) تربیت عبارت است از پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شیء موجود است، به فعلیت در آوردن و پروردن و تربیت فقط در مورد جاندارها یعنی گیاه، حیوان و انسان صادق است و اگر

در مورد غیر جاندار این کلمه را به کار ببریم، مجازاً به کار برده ایم نه اینکه به مفهوم واقعی آن شیء را پرورش داده ایم... و به استناد جلد دوم بحارالانوار، با حدیث: «هر کودکی با فطرت توحیدی متولد می شود، لیکن این والدین او هستند که کودک را یهودی یا مسیحی تربیت می کنند» معنای تربیت درک می شود. این پرورش دادن ها به معنی شکوفا کردن استعداد های درونی موجود آن هاست و از همین جا معلوم می شود که تربیت باید تابع و پیرو فطرت باشد؛ یعنی تابع و پیرو طبیعت و سرشت شیء. اگر بنا باشد یک شیء شکوفا بشود، باید کوشش کرد همان استعدادی که در آن هست بروز و ظهور کند اما اگر استعدادی در یک شیء نیست، بدیهی است نمی توان چیزی را که نیست و وجود ندارد، پرورش داد.

اهداف تربیت

در نظام تربیتی اسلام بحث اهداف از کلیدی ترین مباحث است و جایگاه مهمی دارد؛ چرا که بدون داشتن هدف و تعیین آن، امکان برنامه ریزی و نیز ارزیابی فعالیت های تربیتی به آسانی ممکن نیست.

برای تربیت اهدافی بنا شده است. هر کاری زمانی مفید خواهد بود که انجام دهنده آن، نخست هدف ارزشمندی را در نظر بگیرد و سپس با توجه به امکانات و راه های رسیدن به آن، برنامه ریزی کند. تربیت که از اهداف بسیار مهم خلقت و ارسال رسل و انزال کتب از سوی خداوند است، نمی تواند بدون هدف باشد. هدف و مطلوب نهایی در رویکرد تربیتی اسلام نزدیک شدن هر چه بیشتر به سرچشمه هستی و کمال مطلق (خداوند) است. پس زمینه های رسیدن به آن هدف نیز در فطرت او نهاده شده است که باید با تربیت صحیح و به موقع شکوفا گردد. به عبارتی، تمام موجودات عالم هستی برای بهره وری آفریده شده اند. همه کارها و عبادات انسان مقدمه و زمینه برای تربیت اوست. رسیدن به اهداف تربیت به واسطه و مقدمه نیاز دارد که در حقیقت به آن ها اهداف درجه دوم یا اهداف میانی گفته می شود.

علمای اخلاق اهداف میانی تربیت را

به صورت زیر دسته بندی کرده اند که شامل اصلاح رابطه انسان با خدا، اصلاح رابطه انسان با خودش، اصلاح رابطه انسان با جامعه، اصلاح رابطه انسان با طبیعت و اصلاح رابطه انسان با خانواده می شود. در واقع، هدف تربیتی اسلام پرورش روح حقیقت جویی و قوه تشخیص و فضیلت دوستی در افراد است تا انسان های با ایمان، با تقوا و نیکوکار تربیت کند و با تشویق آنان به برادری و تعاون، با خشونت، فقر و مظاهر آن مبارزه نماید. کرامت و شرافت انسان، مساوات، توجه به مراحل رشد انسان، جهت و هدف داشتن انسان، قابلیت و استعداد بشر برای رسیدن به کمال و مبارزه با کفر، شرک، جهل و مظاهر آن از دیگر اصول تربیتی اسلام است. شیوه تربیتی اسلام براساس قرآن و سنت پیامبر (ص) و اهل بیت - علیهم السلام - است؛ چرا که اسلام با آگاه ساختن انسان از خویش و جهان پیرامونش به تربیت همه جانبه و جامعه ای براساس حق برادری حق و عدل اقدام می کند.

اهمیت تربیت فرزندان

همان طور که گفته شد، تربیت حیاتی ترین بعد زندگی انسان است و در پرتو آن، انسان به سعادت مطلوب نائل می آید. بزرگ مربی اسلام، حضرت علی (ع) در سخنان خود بارها و بارها از این امر مهم پرده برداشته و آثار و نتایج مثبت تربیت فرزند و پیامدهای منفی بی توجهی به آن را بیان داشته اند. پیش از بیان دیدگاه های حضرت در این زمینه، مناسب است نوع نگرش و برداشت آن حضرت را از فرزند ارائه نماییم. بر خلاف برداشت و نگرش برخی افراد که از فرزند بیشتر به عنوان ابزاری برای پاسخگویی به نیازهای عاطفی والدین و نیز عضوی برای تأمین و خدمت به خانواده و مایه فخر و مباهات والدین نگرسته می شود، امام علی (ع) به فرزند بسی فراتر از این نگرسته و آن را عطیه ای الهی بر شمرده اند که در پرتو توجه و تربیت والدین به رشد کافی می رسد و در پی نیکوکاری و احسان به والدین بر می آید. در نهج البلاغه آمده است که: «در حضور امام علی (ع) مردی به دیگری تولد پسرش را این چنین تبریک گفت: «گوارایت باد رزمجویی سوار کار!» آن حضرت از نوع تبریک گفتن او نهی نمود و تبریک گفتنی این چنین را به او توصیه نمود: «امید که بخشنده اش را سپاسگزار باشی و این عطیه ای الهی مبارکت باد. امید است او به رشد دلپذیر برسد و تو نیز از نیکی و خیرش بهره مند شوی». به عبارتی، آن حضرت در سخنی کوتاه و در عین حال عمیق و ظریف، تربیت و ادب آموزی را میراثی بی مانند تلقی نموده اند. از این روست که در سخنی دیگر، آن حضرت فرمود: «گران بهاترین چیزی که پدران برای فرزندان شان به ارث می گذارند، ادب است».

حضرت علی (ع) ثمره و محصول تربیت صحیح را پرورش فرزند صالح و پیامد بی توجهی به امر خطیر تربیت را «رشد

در نظام تربیتی اسلام بحث اهداف از کلیدی ترین مباحث است و جایگاه مهمی دارد؛ چرا که بدون داشتن هدف و تعیین آن، امکان برنامه ریزی و نیز ارزیابی فعالیت های تربیتی به آسانی ممکن نیست

یافتن فرزند ناصالح» برشمرده و برای هریک از این دو، آثار و نتایج مثبت و منفی بیان نموده‌اند. از دیدگاه آن حضرت، فرزند صالح مایهٔ انس و آرامش والدین است. لذا می‌فرماید: «انس و آرامش در سه چیز است: همسری که با شوهرش توافق داشته باشد، فرزندی که صالح باشد و برادری که موافق و هم‌رأی انسان باشد». همچنین در سخن دیگری فرزند صالح را نیکوترین یادگار و بلکه مساوی با همهٔ یادگارهای باقی‌مانده از والدین، معرفی می‌نماید^۱: مرحوم خوانساری در ترجمه و شرح خود بر «غررالحکم و دررالکلم» ذیل این حدیث می‌گوید: «از فرزند صالح، دو یاد نیکو می‌ماند؛ یعنی اسباب یاد کسی به نیکویی دوتاست: یکی فرزند صالح که از او بماند و دیگری سایر اسباب او. فرزند صالح نیکوتر از همهٔ آن‌هاست یا اینکه فرزند صالح را با هر سببی بسنجند، از آن سبب نیکوتر است.

اهمیت روش در تربیت اسلامی

استفاده از هر رشته از علوم، سبک و روش خاص خود را دارد و اگر درست و بجا به کار گرفته شود، نتایج مطلوبی خواهد داشت. تعلیم و تربیت نیز چنین است؛ برای آنکه بتوان استعدادهای نهفتهٔ متربیان را در جهت مطلوب شکوفا ساخت و آنان را انسان‌هایی الهی و مفید برای جامعهٔ اسلامی پرورش داد، لازم است اولیا و مربیان از «روش‌های تربیت اسلامی» بهره‌گیرند. اسلام پیروان خود را به اتخاذ روش‌ها و شیوه‌های درست در انجام دادن کارها توصیه کرده است. خداوند متعال در سورهٔ بقره آیهٔ ۱۸۹ قرآن کریم می‌فرماید: «نیکوکاری بدان نیست که (به رسم جاهلیت در ایام حج) از

پشت دیوار به خانه درآید؛ نیکی آن است که پارسا باشید و در هر کاری از «راه» آن داخل شوید». در تفسیر این آیه، امام محمدباقر(ع) فرموده‌اند که «آتوا البیوت من ابوابها»؛ یعنی باید هر کاری را از راه خودش انجام داد. برای بیان اهمیت روش در کتاب «تحف‌العقول» آمده است که امام صادق(ع) فرمودند: «عمل‌کنندهٔ بی‌بصیرت به رهنوردی ماند که بیراهه رود؛ سرعت حرکت او را به هدف نمی‌رساند، جز آنکه دورش می‌کند». به عبارت دیگر، کسانی که بدون روش علمی و از روی قاعده و از روش‌های منسوخ به کاری بپردازند، به بیراهه می‌روند. در زمینهٔ تربیت از آنجا که تربیت کودک بسیار مهم است باید از همان قبل از تولد به فکر آموزش و پرورش او بود. بعضی از والدین فکر می‌کنند که نوزاد تا یک سالگی همانند جسمی است که فقط غذا می‌خورد و درک و فهمی ندارد؛ به همین خاطر، در مقابل او هر رفتاری را انجام می‌دهند و به هر شکلی سخن می‌گویند. جالب اینکه وقتی نوزاد عکس‌العملی نشان می‌دهد، آن‌ها بسیار هیجان‌زده می‌شوند و بسیار تعجب می‌کنند وظیفهٔ پدر و مادر در تربیت بسیار سنگین است و افکار آن‌ها همانند آبی که در شنزار فرو می‌رود، در عمق جسم و جان نوزاد اثر می‌گذارد و بعضی دیگر در ضمیر ناخودآگاه او پنهان می‌شود. مناسب‌ترین و معروف‌ترین طبقه‌بندی مراحل تربیتی کودک، توسط حضرت امام صادق(ع) ارائه گردیده است. آن بزرگوار به‌طور تلویحی در این روایت، تمام مسائل رشد جسمی، روانی، عاطفی و شخصیتی را مورد توجه قرار داده‌اند. امام صادق(ع) می‌فرمایند: «کودک خود را رها کن تا هفت سال بازی کند. سپس او را به مدت هفت سال تربیت

خود می‌گوید: گویا نماز خیلی مهم نیست، چون پدر نخواند و طوری هم نشد! حتی مادر در ایام عذر شرعی، می‌تواند بر سر سجاده بنشیند و مشغول ذکر و دعا باشد و یا فرزند را به مسجد بفرستد. لازم است کودک دین را که در روان‌شناسی یک اصل مهم تربیتی به شمار می‌آید، در محیط خانواده فرا گیرد.

زمان آغاز تربیت دینی

بزرگان، دوران نونهالی را آغاز آموزش دینی می‌دانند. در نگاه دینی، برای داشتن فرزند سالم و صالح، علاوه بر انتخاب همسری اصیل و دین‌دار، رعایت مسائلی مانند زمان و چگونگی آمیزش و نیز دقت در تغذیه حلال و مناسب در دوران بارداری و شیردهی ضروری است. بخشی از سلامت و بیماری، زشتی و زیبایی، خوش خلقی و بد خلقی، و باهوشی و کودنی فرزندان، به تغذیه پدر و مادر آن‌ها قبل از انعقاد نطفه و دوران جنینی مربوط می‌شود. برای نمونه، از رسول اکرم (ص) نقل شده است که شیر پایه و اساس تربیت است؛ چرا که صفات زن را به طفل منتقل می‌کند. زمان شروع تربیت دینی از دوران نونهالی است؛ چرا که فطرت خداجوی کودک هنوز دست نخورده است و این، کار مربی را بسیار آسان می‌کند. در روایتی از حضرت علی (ع) نقل شده است که ایشان در نامه ۳۱ نهج‌البلاغه خطاب به فرزندش امام حسن مجتبی (ع) فرمودند: «فرزندم، قبل از اینکه دل نرم تو سخت و فکرت مشغول شود، من به تربیت تو اقدام کردم». در جلد اول بحارالانوار در حدیثی از حضرت علی (ع) آمده است که می‌فرمایند: «آنچه را فرد در کودکی می‌آموزد، مانند نقشی است که روی سنگ حک می‌شود». وقتی در بدو تولد اذان و اقامه در گوش نوزاد طنین‌انداز می‌شود، درواقع عصاره‌ای از آموزه‌های دینی - الهی است که در ضمیر ناخودآگاه او تأثیر خواهد داشت. لذا بر انجام این کار بسیار تأکید شده است. در چگونگی انتقال مفاهیم دینی باید توجه داشت که ممکن است برخی از مفاهیم دینی برای کودکان ثقیل و خام باشد. لذا باید آن‌ها را مانند شکر در آب حل کنیم و همچون شربت شیرین به فرزندانمان بچشانیم؛ یعنی برای آشنا

کن و به مدت هفت سال دیگر مشاور و ملازم خود قرار بده. اگر در این امر موفق گشتی، که گشتی چه خوب و در غیر این صورت هیچ خیر و ثمری در او نخواهد بود». در این روایت، امام صادق (ع) مراحل تربیتی کودک را تا رسیدن به مرحله جوانی به سه مرحله هفت ساله طبقه‌بندی می‌کنند. هر کدام از این مراحل ویژگی خاصی دارد که براساس رهنمودهایی از سوی آن بزرگوار توصیه گردیده است. با آگاهی از این رهنمودهای ارزشمند، می‌توان انتظار داشت که والدین و مربیان بتوانند آن چنان که شایسته است، فرزندان تربیت کنند که برای خود و جامعه و خانواده خود مفید باشند. علاوه بر این، برای فراهم‌سازی تربیت سالم ایجاد زمینه سالم، داشتن الگو، تمرین، تکرار و عادت دادن، مشاهده، تجربه و تعقل، امر به معروف و نهی از منکر، بیان قصص انبیا و سرگذشت ملت‌ها، ذکر امثال و حکم و ارائه تشبیهات معقول به محسوس، جلوگیری از کار ناپسند و سرانجام دعا و نیایش، از مهم‌ترین شیوه‌های تربیتی اسلام است.

تأثیر باور دینی در تربیت

پیش‌شرط تأثیر امر و نهی والدین این است که خود آن‌ها عامل به مسائل و احکام دینی باشند و پیش شرط عامل بودن والدین، باور قلبی آن‌ها به آموزه‌های الهی است. در تعلیم دینی آمده است که در یک مورد اجازه ریا داریم؛ آن هم هنگام آموزش اخلاق به فرزندانمان است. یعنی انجام دادن اعمال دینی در معرض دید کودک باشد تا او نیز به آن سمت و سو تشویق شود؛ مانند خواندن نماز در کنار فرزند و یا کمک به نیازمندان توسط کودک. از همین رو به دیگران نیز توصیه شده است که در طول زندگی، دیگران را با رفتار خود به دین دعوت کنند. پس چنانچه فرزند ما برخلاف آموزه‌های دینی رفتار می‌کند، باید علت را در خودمان جست‌وجو کنیم و ببینیم کجا اشتباه کرده‌ایم. اگر والدین معتقد نباشند که نماز، کلید رستگاری و خوشبختی آدمی است، برای آموزش آن به فرزندان نیز وقت نمی‌گذارند.

هنگام نماز، پدر و مادر هر دو باید به نماز بایستند. اگر مادر به نماز بایستد، ولی پدر مشغول کار دیگری باشد، بچه با

ساختن آنان با ائمه اطهار(ع) از داستان‌های معجزه و کرامات آن‌ها شروع کنیم تا برای نونهالان ما شیرین و جذاب باشد؛ زیرا آنان در سنی نیستند که از ما استدلال بخواهند. با همین روش باید آن‌ها را با فضایل و ارزش‌هایی مانند ایثار، جهاد، کمک به هم نوع و سایر امور دینی همچون نماز، روزه و حجاب، احترام به والدین و معلم، نظم و انضباط، پاکیزگی و آراستگی، امانت‌داری و صداقت آشنا کرد. پرورش اخلاق و معنویت از مهم‌ترین مشخصه‌های تربیت اسلامی است. اسلام به منظور پرورش انسان‌های پرهیزکار و شایسته، الگوهای کاملی را ارائه می‌دهد. تربیت اسلامی بر تزکیه و تعلیم و علم و یقین تکیه دارد که هماهنگ با فطرت انسان است. کودک در سال‌های اول زندگی خود فاقد هرگونه ادراکی است، اما احساس او کامل است. در مورد خالی‌الذهن بودن کودک از ادراک، خدای تعالی در قرآن کریم، سوره نحل آیه ۷۸ می‌فرماید: «خداوند شما را از شکم‌های مادرانتان خارج کرد، در حالی که چیزی نمی‌دانستید». به تدریج که کودک رشد می‌کند، اطلاعات و ادراکات محیطی، ذهن او را فرا می‌گیرند. ذهن و قلب کودک همچون آینه شفاف است و هرگونه محرکی را در خود منعکس می‌سازد. کودک هرگونه ادراکی را که در حد توانایی ذهنی‌اش باشد، به سرعت جذب می‌کند. در زمینه سرعت انتقال ادراکات و یادگیری‌ها به ذهن و قلب کودک، مولا امیرالمؤمنین(ع) در نامه ۳۱ نهج‌البلاغه می‌فرماید: «قلب نوجوان نورس مانند زمین خالی است. هر تخمی را که در آن افشاندن شود به خوبی می‌پذیرد». پس بر والدین است که در ذهن کودکان خود بذر محبت به خدا و اصول رستگاری بکارند.

در حدیثی از امام محمد باقر(ع) و امام جعفر صادق(ع) آمده است: «وقتی پسر به سه سالگی رسید به او بیاموزند که هفت مرتبه «لا اله الا الله» بگویند. پس او را آزاد گذارند تا سن او به سه سال و هفت ماه و بیست روز برسد، آن‌گاه به او آموزش دهند که «محمد رسول الله» بگویند. سپس آزادش بگذارند تا چهار سالگی او تمام شود آن‌گاه به او بگویند، هفت بار بگویند «صلی الله علی

امام صادق(ع) می‌فرمایند: «کودک خود را رها کن تا هفت سال بازی کند. سپس او را به مدت هفت سال تربیت کن و به مدت هفت سال دیگر مشاور و ملازم خود قرار بده

محمد و آله». باز رها شود تا پنج سالگی او تمام شود. در این هنگام به او بگویند: دست راست و چپ تو کدام است؟ پس اگر دست راست و چپ را از هم تشخیص داد، صورتش را به سوی قبله برگردانده و به او گفته شود سجده کن. و همچنین آزاد گذاشته شود. تا اینکه هفت سال او تمام شود. در این زمان به او گفته شود صورت و دو دستش را بشوید و نماز بخواند. سپس رها شود تا نه سالش تمام شود. در این سن، وضو را به او یاد دهند و به نماز دستورش دهند.

البته تأکید شده است که نباید نقش زمان و مکان را در القای این آموزه‌های دینی نادیده گرفت. خواب‌آلودگی، لحظات خستگی، آشفتگی، اضطراب و کسالت‌های جسمی و روحی، زمان خوبی برای این امر خطیر و مقدس نیست. آموزش صلوات و ذکرهایی مثل «لا اله الا الله»، ایجاد محبت به پیامبر(ص) و اهل‌بیت(ع)، بیان خوبی‌ها و بدی‌ها، مشاهده نماز و مناجات والدین با پروردگار همگی بر مبنای تربیت مذهبی است.

آموزش احکام (نماز و...)

یکی دیگر از مراحل مهم این دوران که بر عهده والدین می‌باشد، دادن آموزش‌های خاص به کودکان و نوجوانان است؛ زیرا آنان در این سنین، به‌طور کامل راهنمایی‌های والدین را می‌پذیرند. بنابراین، والدین باید از این موهبت خدایی استفاده کنند و آن‌ها را با آموزش‌های خاص این دوران آشنا سازند. از بارزترین مصادیق تربیت دینی و بلکه مهم‌ترین نمود آن در حوزه احکام و عبادات، نماز است. نماز بزرگ‌ترین فریضه الهی و پیش‌درآمد قبولی سایر اعمال و عبادات است. یادگیری نماز صحیح یکی از آموزش‌های خاص این دوران است که با دقت تمام از سوی والدین باید به فرزندان آموزش داده شود. آموزش نماز دارای اهمیت ویژه‌ای است و کودکان و نوجوانان بهتر است از ابتدای این دوران به برگزاری نماز بپردازند. البته باید توجه داشت که این عمل به آموزش صحیح نیازمند است و این وظیفه والدین است که آن‌ها را به این عمل تشویق و ترغیب نمایند.

آموزش قرآن به نوجوانان

در تعلیم دینی به آموزش قرآن به فرزندان سفارش ویژه‌ای شده است؛ چرا که قرآن کتاب آسمانی، مهم‌ترین منبع اسلامی و سرچشمه معارف الهی است و در تربیت دینی جایگاهی بس عظیم دارد. حضرت علی(ع) در نامه تربیتی خود به فرزندش، امام حسن(ع) بعد از آنکه بر اهمیت تربیت و تسریع در آن تأکید می‌نمایند، نخستین اقدام خود را تعلیم و آموزش قرآن و معارف و احکام حلال و حرام آن بیان می‌کنند: «تخست تو را کتاب خدا بیاموزم و تأویل آن را به تو تعلیم دهم و شریعت اسلام و احکام آن را از حلال و حرام

بر والدین ضروری است که ضمن آشنا نمودن اجمالی فرزندان با مذاهب اسلامی عقاید صحیح شیعه را به آنان تعلیم دهند و بذر محبت اهل بیت - علیهم السلام - را در دل های آنان بیفشانند و آنان را با معارف غنی، متقن و روشنگر اهل بیت - علیهم السلام - آشنا نمایند. از دیدگاه اسلام، همراه آموزش قرآن، فراگیری سخنان ائمه معصومین (ع) نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ زیرا کلام ارزشمند آن بزرگواران، تفسیرکننده آیات قرآن کریم است و قرآن و روایات اسلامی مکمل یکدیگرند و یکی بدون دیگری نمی تواند فهم و درک عمیق در انسان ایجاد کند. حضرت امام صادق (ع) در این زمینه می فرماید: «پیش

بر تو آشکار سازم و (در آغاز) به چیزی غیر از قرآن نپردازم». همچنین، آن حضرت در توصیه به فرزندش محمدبن حنیفه، می فرماید: «... بر تو باد به خواندن قرآن و عمل کردن به آنچه در آن است و اینکه به مقررات و دستورات حلال و حرام آن و امر و نهی آن پایبند باشی. خواندن قرآن را در شب و روز و هنگام تهجد بر خود لازم بدان؛ چرا که قرآن عهدنامه ای است از سوی خداوند تبارک و تعالی به خلق خود، پس واجب است بر هر مسلمانی که در هر روز به عهدنامه بنگرد و بخواند». آموزش قرآن در دوران کودکی که سنین آموزش به شمار می رود، از اهمیت زیادی برخوردار است. کودکانی که با قرآن مأنوس شده باشند از لحاظ رفتاری با دیگر کودکان تفاوت های بسیاری دارند. خواندن قرآن و درک مفاهیم آن می تواند رفتارهای نامطلوب انسان را از بین ببرد. علاوه بر این، آموزش قرآن به فرزندان برای والدین اجر اخروی نیز دارد. در روایتی از امام صادق (ع) می خوانیم: «هر کس فرزندش را ببوسد، خداوند برای او کار نیکی در نامه عملش می نویسد و هر کس او را شاد کند، خداوند او را در قیامت شاد می گرداند و هر کس او را قرآن یاد بدهد والدینش فرا خوانده می شوند و دو جامه ارزشمند به آنان می پوشانند که از نور آن جامه در صورت های بهشتیان، نورانی می گردد».

پس از آموزش قرآن، تلاش برای آموزش دعا به کودکان موضوع دیگر است. در تربیت دینی، دعا و درخواست از خداوند جایگاه ویژه ای دارد. دعا ابزاری است که بنده را به خالق پیوند می دهد. بنده از طریق آن، نیازهای فردی و درونی خویش را با خداوند قادر متعال در میان می گذارد و انسان در پرتو آن به سکون و آرامش دست می یابد. علی (ع) در سیره تربیتی خویش برای دعا اهمیت زیادی قائل شده اند. آن حضرت هم دعاهایی را به فرزندان خود تعلیم می دادند و هم آنان هر چند در روایات برای دعا اوقات خاصی بیشتر مورد تأکید قرار گرفته و برخی دعاهای خاص در اوقات خاص وارد شده. امام علی (ع) در سیره تربیتی خود هر فرصتی را مغتنم شمرده و به تعلیم دعا به فرزندان شان پرداخته اند. برای نمونه، در هنگام غذا خوردن فرزندش، امام مجتبی (ع) را به دعایی همیشگی سفارش نموده و در ضمن آن به نقش تغذیه و سلامت جسمانی برای انجام دادن عبادات و نیز وسیله بودن غذا برای توان عبادت بیشتر، اشاره می نمایند. آن حضرت می فرماید: «فرزندم، هیچ لقمه سرد یا گرمی را مخور و هیچ شربت یا جرعه آبی را منوش الا اینکه قبل از خوردن و آشامیدن، این دعا را بخوانی: «اللهم انی اسئلك فی اكلی و شربی السلامة من و عكه والقوة به علی طاعتك و ذکرک و شکرک فیما ابقیته فی بدنی و ان تشجعنی بقوة علی عبادتک و ان تلهمنی حسن التحرز من معصیتک».

گام بعدی در تربیت دینی، آشنا نمودن فرزندان با علوم اهل بیت - علیهم السلام - و سخنان و عقاید مربوط به آنان، از جمله عناصر مهم تربیت دینی در فرهنگ شیعی و علوی است.

هنگام تولد فرزند هم توجه ویژه‌ای شده است. از لحظه تولد نوزاد، فعالیت‌های تربیتی آغاز می‌گردد و با اینکه نوزاد توان بالفعل درک اشیا و اعمال را ندارد، در عین حال انجام دادن برخی آداب و مراسم برای تربیت صحیح او در آینده مؤثر است.

نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه گفته شد، سبک زندگی موضوعی قابل پیش‌بینی است؛ چرا که از مسیری که جامعه در فرایند حرکت به سوی آینده طی می‌کند، متأثر است و اگر آنچه دین در مسیر تربیت به ما معرفی نموده در تربیت فرزندان به‌طور کامل به‌کار گرفته شود، کمتر شاهد مشکلات موجود در تربیت فرزندان خواهیم بود.

برای تربیت فرزندان لازم است به جایگاه هر موضوع و رعایت حد اعتدال آن‌ها توجه شود. دوران کودکی که بهترین زمان تربیت است و ذهن کودک همچون لوح سفیدی است که هر چه بر آن نوشته می‌شود، بهترین زمان برای تربیت در تمام ابعاد است و لازم است توجه به موضوعات دینی همچون آموزش احکام و عبادت و نماز و آموزش قرآن از مهم‌ترین عوامل و اولویت‌های تربیتی باشد. پیش شرط این تربیت آن است که والدین خود عامل به مسائل و احکام دینی باشند و پیش شرط عامل بودن والدین، باور قلبی آن‌ها به آموزه‌های الهی است و خود والدین باید اولین عمل‌کنندگان به تعالیم باشند.

پی‌نوشت

۱. الولد الصالح احد الذکرین

منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج‌البلاغه
۳. انصاریان، حسین. (۱۳۹۴). نظام خانواده در اسلام. چاپ سی و پنجم. انتشارات ام‌بیه.
۴. بستانی، محمود. (۱۳۹۶). اسلام و روان‌شناسی. ترجمه محمود هوشیم. چاپ ششم. انتشارات آستان قدس رضوی.
۵. رحیمی، رمضانعلی. (۱۳۸۵). مجله شمیم یاس شماره ۴۸. اسفند.
۶. راجی قمی، محمد. (۱۳۷۵). پندهای پدران به فرزندان. چاپ دوم. تهران: راجی قمی.
۷. صناعی، مهدی. (۱۳۷۸). پژوهشی در اسلام و تربیت اسلامی. چاپ اول. انتشارات سناباد.
۸. قطبی، هادی. سید میرزایی، سید داود، شاهرخی، سیدعلی. (۱۳۹۰). آداب و آفات تربیت کودک و نوجوان - بررسی آسیب‌های احتمالی و ارائه راهکارهای عملی. انتشارات احمدیه.
۹. فلسفی، محمد تقی. (۱۳۷۸). حدیث تربیت. انتشارات پیام آزادی.
۱۰. همت بناری، علی. (۱۳۹۰). مجله فرهنگ کوثر. شماره ۳۴. سال چهاردهم. شماره ۸۶.
۱۱. مروجی طبسی، محمدجواد، معرفت، محمدهادی. (۱۳۹۲). حقوق فرزندان در مکتب اهل‌بیت(ع). مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی. حوزه علمیه قم.
۱۲. مطهری، مرتضی. (۱۳۸۶). تعلیم و تربیت در اسلام. چاپ بیست و سوم. انتشارات صدرا.
۱۳. زاله فیر، تقی. (۱۳۸۴). تربیت فرزند از دیدگاه مکتب اسلام. چاپ اول. زنجان: انتشارات نیکان.

از آنکه مرجئه (صاحب افکار باطل) بر شما پیشی بگیرند، به یاد دادن احادیث به فرزندان خود مبادرت کنید». آموزش احادیث و سخنان ائمه معصومین(ع) می‌تواند دل‌های کودکان را بیدار نماید و قلوب آنان را مملو از آگاهی گرداند. علت انحراف نوجوانان و جوانان، وجود خلأ فکری آنان می‌باشد؛ زیرا اگر آنان از سنین کودکی به آموزش و تربیت اصیل اسلام با روشی که ائمه معصومین(ع) بیان فرموده‌اند، سوق داده شده بودند، اکنون در ذهن خود احساس بیهودگی نمی‌کردند و به سوی افکار باطل گرایش پیدا نمی‌کردند. در سیره تربیتی معصومین - علیهم‌السلام - به رعایت آداب و سنن اسلامی در